

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ

54-2

BRNO 2013

PŘEHLED VÝZKUMŮ

Recenzovaný časopis
Peer-reviewed journal

Ročník 54

Vě umě 3

Číslo 2

Issue 2

Předseda redakční rady
Head of editorial board

Pavel Kouřil

Redakční rada
Editorial board

Herwig Friesinger, Václav Furmánek, Janusz K. Kozłowski,
Alexander Ruttkay, Jiří A. Svoboda, Jaroslav Tejral, Ladislav Veliačik

Odpovědný redaktor
Editor in chief

Petr Škrdla

Výkonná redakce
Assistant Editors

Jiří Juchelka, Soňa Klanicová, Šárka Krupičková, Olga Lečbychová,
Ladislav Nejman, Rudolf Procházka, Stanislav Stuchlík, Lubomír Šebela

Technická redakce, sazba
Executive Editor, Typography

Alice Del Maschio

Software
Software

Adobe InDesign CS5

Fotografie na obálce
Cover Photography

Kovový závěsek ve tvaru zvířete (viz obr. 5 na str. 136)
Metallic animal figurine pendant (see Fig. 5 on page 136)

Adresa redakce
Address

Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Královopolská 147
612 00 Brno
IČ: 68081758
E-mail: pv@arub.cz
Internet: <http://www.arub.cz/prehled-vyzkumu.html>

Tisk
Print

Azu design s.r.o.
Bayerova 805/40
602 00 Brno

ISSN 1211-7250

MK ČR E 18648

Vychází dvakrát ročně

Vydáno v Brně roku 2013

Náklad 400 ks

Časopis je uveden na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR.

Copyright ©2013 Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. and the authors.

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČR, BRNO,
V. V. I. – ROK 2012

V rámci nově koncipovaného „Programu výzkumné činnosti na léta 2012–2017“ byly práce Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i., nadále koncentrovány na základní výzkum některých vybraných stěžejních problémů evropské či světové prehistorie a protohistorie. *Studium paleolitu a paleoetnologie* se věnovalo poznání počátků mladého paleolitu ve střední Evropě a dalšímu výzkumu mladopaleolitických a mezolitických sídelních areálů. Proběhlo revizní zpracování vybraných sídelních mikroregionů z počátku mladého paleolitu ve středním Pojihlaví (okolí Mohelna) a na dolní Bobravě, s důležitými poznatky k vývoji osídlení a sídelním strategiím, získanými mimo jiné i cíleným terénním odkryvem na lokalitě Želešice. K tematice vrcholného období mladého paleolitu byl realizován výzkum na sídlišti Dolní Věstonice II, dále pokračovalo rovněž zpracování materiálu z Předmostí. Přehledné vyhodnocení stratigrafie paleolitického a mezolitického osídlení skalních převisů v severních Čechách, svědčící o obdobných modelech sídelních a potravinových, bylo pak přijato do časopisu *Archäologisches Korrespondenzblatt* (viz obr. 1.). Vhodným doplňkem výzkumných aktivit se stala studijní expedice do severních oblastí Sibiře.

Sledována byla rovněž důležitá období nebo segmenty hmotné i duchovní kultury *mladšího pravěku* (souborné zpracování štípané kamenné industrie kultury mladého eneolitu na Moravě a v českém Slezsku, silicitové dýky pozdní doby kamenné; vývoj osídlení českého Slezska lidem lužické kultury). Komplexní výzkum vývoje severního Podunají v *době římské* řešil problematiku sídelních struktur a jejich přírodního zázemí, společenské diferenciacie a jejího odrazu v hrobových i sídlištních nálezech, římskou vojenskou expanzi a relace s domácím prostředím v 1. – 4. století po Kristu. Vypracovaný rukopis kolektivní monografie podává souhrnný obraz germánského sídliště na katastru obce Pasohlávky z období přechodu mezi starší a mladší dobou římskou, jeho bezprostředního zázemí i celého širšího mikroregionu, zmínit lze dále sérii analýz vybraných železných nástrojů a soustavou prospekci římských vojenských táborů. K poznání dějin *doby stěhování národů* přispělo monografické vyhodnocení hrobových nálezů z konce 4. a první poloviny 5. století v severním Podunají v širším středoevropském kontextu, vypracování katalogu lokalit jižní periferie przeworské kultury i pokračující výzkum langobardského pohřebiště Mušov-Roviny.

Mezi nejvýznamnější řešená témata *středověké archeologie* náležely počátky osídlení střední Evropy slovánským etnikem, raně středověké dějiny některých

Obr. 1. Pískovcový skalní převis v Údolí samoty (Cvikov, Lužické hory, severní Čechy). Skalní převis Údolí samoty, prozkoumaný v roce 2011, poskytl základní stratigrafickou sekvenci o hloubce 3 m pro vývoj v období pozdní glaciál/holocén (pozdní paleolit/mezolit), dokumentovaný paleobotanicky, archeozoologicky i archeologicky.

okrajových území, vybrané problémy vývoje a utváření velkomoravského centra v Mikulčicích nebo otázky primárního urbanismu vrcholně středověkých měst. Dokončováno bylo zpracování katalogu moravských nálezů pražského typu a nálezového fondu z časně slovanských sídlišť Pavlov a Přítluky. V Mikulčicích pokračovalo vyhodnocování výzkumů sakrálních objektů a příslušných nekropolí a studium antropologie tamní populace, řešeny byly otázky zániku hradiště a vývoje sídelní struktury v jeho zázemí, desátý svazek ediční řady Internationale Tagungen in Mikulčice nabídl bilanční shrnutí současných poznatků o využití vody a vodních stavbách v raném středověku střední Evropy. Důležitou součástí mikulčických výzkumů se staly revizní terénní odkryvy některých klíčových situací, uskutečněné mj. jako součást projektu EU „Archeologický park Mikulčice-Kopčany“. Byla tak získána nová zásadní data pro interpretaci a časové zařazení zděných církevních staveb 9. století v Mikulčicích a pro studium sakrální architektury Velké Moravy. V roce 2012 (3. etapa) se jednalo o revizní výzkumy 3. kostela (dokončení), 4., 5. a 9. kostela.

V rámci souborné publikace o historii Slezska byla prezentována první moderní syntéza nejstarších slezských dějin v období od počátků raného středověku po zahájení zásadních strukturálních změn ve 13. století z perspektivy české mediévistiky, na příkladě moravské materie pokračovalo rovněž studium geneze parcelace vrcholně středověkých měst a jejího ovlivňování výrobními provozy. Nezastupitelné místo zaujímal při řešení všech uvedených témat mezioborová kooperace a aplikace vhodných přírodovědných metod.

Z významnějších publikačních výstupů pracovníků ústavu:

Škrdla, P.: *Paleolitické osídlení středního Pohorlí. Mikroregionální studie. Acta Musei Moraviae, Sci. soc. Roč. 97 (2012), s. 15–44.*

Škrdla, P. – Rychtaříková, T. – Nejman, L. – Kuča, M.: *Revize paleolitického osídlení na dolním toku Bobravy. Hledání nových stratifikovaných EUP lokalit s podporou GPS a dat z dálkového průzkumu Země. Přehled výzkumů. Roč. 52-1 (2011), s. 9–36.*

Svoboda, J. – Novák, J. – Novák, M. – Sázelová, S. – Demek, J. – Hladilová, Š. – Peša, V.: *Paleolithic / Mesolithic stratigraphic sequences at Údolí samoty and Janova zátoka rockshelters, North Bohemia. Archäologisches Korrespondenzblatt. Roč. 43, v tisku.*

Přichystal, A. – Šebela, L.: *Kultura zvoncovitých pohárů ve východní části střední Evropy a silicitové sekery. Živá archeologie. Roč. 13 (2011), s. 52–57.*

Komoróczy, B. (ed.): *Germánská společnost a Římané na prahu mladší doby římské v mikroregionu Pasohlávky. Brno: Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., 2013 (v tisku). 1200 normos. + grafické přílohy.*

Tejral, J.: *Einheimische und Fremde. Das norddanubische Gebiet zur Zeit der Völkerwanderung. Brno: Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., 2011. 466 s.*

Poláček, L. – Bleile, R. – Lübke, Ch. (Hrsg.): *Usus aquarum – Wasser und Wasserbauten im Leben der frühmittelalterlichen Gesellschaften Mitteleuropas. Internationale Tagungen in Mikulčice X. Brno: Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., 2013. V tisku.*

Antonín, R. – Kouřil, P. – Prix, D.: *Slezsko v časech raného středověku. Slezsko v dějinách českého státu. I. Od pravěku do roku 1490. Praha: Nakladatelství Lidové noviny – (Jirásek, Z.), 2012, s. 95–163.*

Procházka, R.: *Archeologické doklady výroby z 12.–13./14. století v jihovýchodní části Brna ve vztahu k vývoji zástavby. Forum Urbes medii aevi. Roč. VI (2012), s. 212–251.*

V roce 2012 pokračoval ústav s podporou finančních prostředků Akademie věd ČR v budování vlastního materiálního a prostorového zázemí. Byla zahájena stavební rekonstrukce a adaptace budovy na ul. Čechyňská 19 v Brně, zakoupené předchozího roku jako budoucí brněnské ústředí ústavu. V průběhu roku 2012 se pak podařilo stavebně dokončit objekt nové výzkumné základny ústavu v lokalitě Mikulčice – Trapíkov, v další etapě bude instalováno vnitřní vybavení (zvl. laboratoře a depozitáře). Významně pokročila rovněž příprava prestižního vědecko-edukativního projektu „Archeologický park Pavlov“, který by měl nejširší veřejnosti představit výsledky dlouholetých výzkumných aktivit pracoviště na proslulých lokalitách lovců mamutů v Dolních Věstonicích a Pavlově. Zde došlo k výkupu potřebných pozemků, realizaci přípravných a projekčních prací, k přípravě scénáře expozice, výběru exponátů ad.

Jednotlivé vědecké týmy ústavu posilovali nadále perspektivní pracovníci, do Střediska pro výzkum doby římské a doby stěhování národů, resp. Střediska pro slovanskou a středověkou archeologii nastoupily v roce 2012 dvě nově přijaté vědecké síly. Ukončeny nebo redukovány byly naopak úvazky tří dlouholetých výzkumných pracovníků ústavu, další opatření v tomto ohledu jsou aktuálně plánována i v případě středního technického personálu. V souladu se Stanovami AV ČR a dalšími ústavními normativy byl roku 2012 atestován jeden vysokoškolsky vzdělaný pracovník výzkumu, další dva pracovníci pak úspěšně ukončili doktorandské studium.

Značný přínos představovala pro ústav nadále záchranná výzkumná činnost, realizovaná na základě ustanovení § 22, odst. 2 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči. Záchranné odkryvy podstatně obohacují nálezovou základnu témat, řešených na pracovišti, umožňují uplatňovat a verifikovat nové metody archeologické prospekce a exkavace a přispívají v neposlední řadě k záchraně a ochraně archeologického kulturního dědictví. Roku 2012 bylo ústavem uskutečněno celkem 78 záchranných výzkumů a akcí, v období od listopadu

2011 do července 2012 proběhl kupříkladu záchranný archeologický výzkum na k. ú. obce Novosedly, vyvolaný výstavbou protipovodňových zabezpečovacích zařízení. Na ploše 8 ha bylo prozkoumáno a dokumentováno celkem 414 archeologických objektů. Nejstarší zachycené sídlištní aktivity náležely období starší doby bronzové, velmi silně byly zastoupeny pozůstatky sídliště mladší doby železné. Šlo o 21 zahloubených obydlí a množství dalších sídlištních objektů. V menší míře byly zjištěny stopy slovanského osídlení v období raného středověku: 7 zahloubených obydlí a další sídlištní objekty. Prozkoumaný komplex sídlištních komponent představuje unikátní pramen archeologického poznání z hlediska získaných reprezentativních souborů movitých a nemovitých archeologických nálezů, ale i přírodovědných dat aluviální krajiny. Především v případě sídlištních struktur z mladší doby železné a z raného středověku lze konstatovat, že se podařilo prakticky kompletně odkrýt obytný areál dvou osad menšího rozsahu (cca 1,5 ha), dislokovanych na jedné z dun v rámci rozmanitě strukturovaného pravobřeží středního toku řeky Dyje.

Pracoviště se v průběhu celého roku 2012 aktivně angažovalo při přípravě věcného záměru nového zákona o státní památkové péči. Jednalo se zejména o činnosti v rámci poradní komise ministryně kultury ČR, také ale o koordinaci oborové diskuse na dané téma, zvláště na fóru regionálních archeologických komisí, o připomínkování příslušných etap geneze věcného záměru zákona a o podíl na přípravě výkladových materiálů a připomínek.

Ve sféře výkonu archeologické památkové péče a expertní činnosti v oboru archeologie Referát archeologické památkové péče zpracoval a pro instituce státní správy, samosprávy a další veřejné i soukromé organizace a osoby expedoval v roce 2012 celkem 1 045 písemných odborných expertiz a vyjádření. Dalších 703 ohlášení stavební činnosti na území s archeologickými nálezy ve smyslu zák. č. 20/1987 Sb. pak ústav postoupil k realizaci záchranných archeologických výzkumů jednotlivým oprávněným archeologickým organizacím. Úřední agenda zajišťovala zvláště provedení záchranných archeologických výzkumů na jednotlivých nalezištích ohrožených projektovanými stavbami. Z významnějších záležitostí je třeba zmínit sérii posudků a odborných expertiz k záchrane základových zdív románské rotundy z 11. století, zachycených na podzim roku 2012 při záchranném archeologickém výzkumu o. p. s. Archaia Brno na parcele při ulici Vídeňské na Starém Brně, spolu s přípravou návrhu tohoto nálezu na prohlášení za kulturní památku.

Základní výzkum byl uskutečňován na bázi nezbytné mezinárodní kooperace, v roce 2012 smluvně ukotvené v celkem 11 projektech a osmi meziústavních dvoustranných dohodách (např. Moravia Magna – velkomoravská pohřebiště, RGK Frankfurt a. M., Rakouský archeologický institut ve Vídni – výzkum římských vojenských táborů v Dolním Rakousku a na Moravě, přírodovědné analýzy antropologického materiálu z moravských langobardských pohřebišť ad.; z meziústavních dohod kupř. s Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz, For-

schungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte nebo s Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin). Přínosně pokračovala rovněž odborná a pedagogická spolupráce s výzkumnými útvary vysokých škol, stejně jako účast na vlastní pedagogické činnosti (celkem 8 pracovníků ústavu; univerzity Masarykova, Karlova, Slezská, Palackého, Západočeská, Hradec Králové a Pardubice).

Nejzajímavější podstatné rezultáty výzkumných aktivit ústavu byly prezentovány široké veřejnosti. Z výstavních akcí je třeba zmínit vypracování scénáře a realizaci výstavy „Wczesne średniowiecze na Górze Zamkowej w Cieszynie“, 14. 9. – 31. 12. 2012, Těšín, Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie (autorka J. Gryc). Na „Týdnu vědy a techniky 2012“ se pak jednalo o prezentaci ústavu formou výstavy „Po stopách římských legií na Moravě“ (postery, originály nálezů, 2 popularizační přednášky: realizace B. Komoróczy, M. Vlach, L. Šebela; 6. – 8. 11. 2012, KAV Praha, Národní třída), a dále přednášku „Morava na úsvitu mladého paleolitu“ (P. Škrdla; 5. 11. 2012, Akademická kavárna knihkupectví Academia Brno). Celá řada dalších popularizačních a vzdělávacích akcí a přednášek veřejnosti proběhla v rámci „Festivalu vědy“ a „Dne otevřených dveří“ (Brno, Praha, Dolní Dunajovice, Mikulčice).

Ve vlastních edičních řadách nebo ve spolupráci s dalšími odbornými institucemi vydal Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., v roce 2012 pět publikací:

Doležel, J. – Wihoda, M. (ed.): Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci. 686 s. ISBN 978-80-86023-76-2

Kolníková, E.: Němčice. Ein Macht-, Industrie- und Handelszentrum der Latènezeit in Mähren und Siedlungen am ihren Rande. Kommentierter Fundkatalog. Münzen. 194 s. (vyšlo s finanční podporou GA ČR a AV ČR) ISSN 1804-1345, ISBN 978-80-86023-32-8

Měřinský, Z. – Kouřil, P. (ed.): Archaeologia historica, sv. 37/2012/1, 2, 828 s. ISSN 0231-5823

Škrdla, P. (ed.): Přehled výzkumů, sv. 52-1, 2 (2010), 226 + 220 s. ISSN 1211-7250

Tejral, J.: Einheimische und Fremde. Das norddanubische Gebiet zur Zeit der Völkerwanderung. 466 s. (vyšlo s finanční podporou GA ČR a AV ČR) ISSN 1804-1345, ISBN 978-80-86023-95-3

Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., v roce 2012 pořádal nebo spoluřádal tři mezinárodní konference a sympozia:

44. ročník mezinárodní konference archeologie středověku. Hmotná kultura českých zemí 10.–13. století v střeoevropských souvislostech, Český Těšín, 17. – 21.

9. 2012. Hlavním pořadatelem Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., celkem 105 účastníků, z toho 23 ze zahraničí.

Usus aquarum – Wasser und Wasserbauten im Leben der frühmittelalterlichen Gesellschaften Mitteleuropas (Internationale Tagungen in Mikulčice, X), Mikulčice – Hodonín, 24. – 25. 9. 2012. Hlavním pořadatelem Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., celkem 25 účastníků, z toho 7 ze zahraničí.

24. Internationales Symposium Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum – Neue Forschungen zu den Markomannenkriege (166–180 n. Chr.): Zeitliches und räumliches Umfeld – Ursache, Verlauf, Auswirkungen, Smolenice (Slovensko), 11. – 14. 12. 2012. Hlavním pořadatelem Archeologický ústav SAV Nitra, celkem 57 účastníků, z toho 51 ze zahraničí.

Jiří Doležel

DETEKTOROVÁ PROSPEKCE ARCHEOLOGICKÝCH LOKALIT NA MORAVĚ V ROCE 2011

Úvod

Stále pokračujícím masivním sběrem amatérských hledačů za pomoci detektorů kovů každoročně dochází k úniku tisíců kovových archeologických předmětů z různých časových období. V rámci snahy minimalizovat tyto nevratné škody uskutečňuje ÚAPP Brno, v.v.i., ve spolupráci s MZM Brno od roku 2006 terénní prospekci za pomoci detektorů kovů vybraných archeologických lokalit na Moravě. Povrchové sběry na zemědělsky obdělávaných lokalitách byly v roce 2011 provedeny od počátku března do poloviny června a poté v měsících září až listopadu v celkovém rozsahu cca 40 pracovních dnů pomocí detektoru kovů značky Zetex, typ Gamma. Poloha většiny nálezů byla přesně zaměřena pomocí GPS. Předmětem terénní prospekce se tohoto roku staly zejména lokality na Prostějovsku a Vyškovsku, v zázemí mocenského centra v Němčicích a oppida Starého Hradiska. Celkem byly kromě ojedinělých zlomků keramiky a dvou kamenných brousků nalezeny 102 drobné předměty, z toho 96 kovových a pouze šest skleněných. Kromě nálezů pravěkých a protohistorických bylo samozřejmě získáno také velké množství neidentifikovatelných a recentních nálezů.

Výsledky detektorového průzkumu na Moravě v roce 2011

V roce 2011 byl detektorový průzkum realizován na jedenadvaceti lokalitách, převážně na území střední Moravy.

Období střední doby bronzové náleží zlomky bronzové dýky z Pustiměře, část jehelníčku z Polkovic a část bronzové sekery z Měrovic. Osídlení z období kultury popelnicových polí bylo doloženo pouze na deseti lokalitách, a to běžnými typy jehlic z Biskupic, Hrdibořic, Medlovic a Mořic, částmi srpů z Klenovic, Měrovic, Těšic a Tvorovic a zlomky tulejkovitých sekerek s ouškem z Měrovic a Tvorovic. Halštatskému období náleží bronzová část spony z Výšovic, bronzová stříbrem plátovaná záušnice a část bronzového náramku z Měrovic, bronzová trojhrbitá šipka z Ladné a pravděpodobně i část bronzového závěsku z Pustiměře. Záušnice i šipka rozšiřují již poměrně značný počet nálezů nomádkého původu z území střední Moravy.

Převaha nálezů ovšem náleží době laténské a době římské. Době laténské patří části bronzových spon několika typů. Z Polkovic pochází část spony s volnou patkou, z Ivaně a Měrovic zlomky spon mötschwilského typu a z Ladné dva zlomky pozdně laténských lžičkovitých spon. Na téže lokalitě byla také nalezena část lité spony spojené konstrukce typu Magdalenska gora, vyskytující se především na slovinském území (Dizdar – Božič 2010), které v moravském materiálu jsou známy dosud poměrně vzácně. Části bronzových náramků různých typů byly zjištěny v Ivani, Měrovicích, Polkovicích a Výšovicích. V Biskupicích byla nalezena část bronzového tordovaného náramku s okem, který má původ v oblasti jihovýchodní Evropy a na moravském území je dosud ojedinělým nálezem; při příležitosti publikace obdobného českého nálezů z Nakléřovského průsmyku byla problematika těchto náramků stručně shrnuta (Čižmář 2007). Zlomek bronzového nánožníku z dutých hladkých polokoulí pochází z Měrovic, z téže lokality pak i dva bronzové kroužky s nálitky a dvě mince. Z Výšovic pochází část skleněného náramku typu 13, z Dobromilic skleněný korálek a z Klopotovic skleněná spirála. Jde o velmi důležitý nález dokládající výrobu skleněných korálků, kterou jinak máme zatím na Moravě doloženu pouze z mocenského centra v Němčicích (Venclová – Hulínský - Frána – Fikrle 2009, 387-388) a z nížinného sídliště v Dolních Bojanovicích (Škojec 2000, 416, Abb. 9: 9). Z několika sídlišť (Biskupice, Ivaň, Měrovice, Švábenice, Těšice, Tištín) pocházejí bronzové kuželkovité závěsky, z Měrovic a Polkovic pak ploché závěsky zdobené emaillem. Bronzový opaskový článek typu Němčice byl nalezen u Ladné, další články jiného typu jsou z Měrovic a Švábenic. Pozdně laténského stáří je bronzová úchytka cedníku z Těšic, část bronzového trojkroužku z Polkovic a bronzová průvlečka z Koválovic. První dva nálezy byly na Moravě zjištěny dosud pouze na oppidu Staré Hradisko (Čižmářová 1996, 118, Abb. 1:10,11; Čižmář 2002, 217, obr. 22: 5-8) a jde tedy o první nález z moravských nížinných sídlišť. Zdobená průvlečka z Koválovic rozšiřuje dosavadní počet nálezů na Moravě, dosud zde známých pouze ze Starého Hradiska (Čižmář 2002, 216, obr. 19, 21) a nepublikovaným nálezem ze sídliště u Mikulova. Z Klenovic a Medlovic pocházejí železné sekery s tulejí, z Klenovic železná objímka kosa a železná tulejkovitá botka. Výčet nálezů z doby laténské získaných z nížin-